

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع‌راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	مشخصات نشر	مشخصات ظاهری
جستارهایی در پلاسکو/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.	۵۲۱ص.
موضوع	بلاها - - جنبه‌های جامعه‌شناختی.	۳۴۷/۳۶۳
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا
موضوع	مسائل اجتماعی - ایران - تهران.	رده‌بندی دیویی
موضوع	مدیریت بحران - ایران - تهران.	
موضوع	بلاها - - آینده‌نگری.	
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / HV ۵۵۳	

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

پلاسکو از آغاز تا پایان ۷

مدیریت و سیاست شهری

- گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی ۱۵
- پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی ۲۵
- مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی ۳۱
- تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی ۳۵
- ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری ۴۳
- فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد ۴۹
- آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل ۵۷
- فاجعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر ۶۵
- مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده ۷۱
- مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی ۷۹
- خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی ۸۷
- هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی ۹۷
- ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی ۱۰۳
- آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی ۱۱۱
- چتری برای پلاسکو / یاسر باقری ۱۱۹
- قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی ۱۲۹
- عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی ۱۳۵

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجبانی
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظلونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه

در سوختن ساختمان پلاسکو رسانه‌ها چه کردند و چه نکردند؟

مادی خانیکی

مدیر گروه ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

فروریختن ساختمان پلاسکو، به‌عنوان نمادی از تهران مدرن که در حافظه تاریخی جامعه ما جای داشت و زنده‌به‌گور شدن آتش‌نشانان که در این سال‌ها به‌عنوان مظاهر فداکاری و ایثار در شهر به‌خاطرهای شهروندان سپرده شدند، پدیده‌ای است که علاوه بر ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی، در حوزه ارتباطات و رسانه‌ها هم جایگاهی ویژه یافته است.

فرایند رسانه‌ای شدن حادثه پلاسکو، نشان داد که امروز چه رسانه‌هایی در رخدادهای اجتماعی، بیش‌تر نقش‌آفرین شده‌اند و چه نقش‌هایی از رسانه‌ها در لحظه‌به‌لحظه حوادث به‌جای نقش‌های پیشین می‌نشینند؟

حادثه رسانه‌ای شده، هم آزاردهندگی «جامعه تماشاگر» را به‌وضوح نشان داد که با ترجیح بازنمایی خود از پدیده شهروندروزنامه‌نگار، تصویر نقشی منفی ارائه می‌کند و هم راه‌گشایی «جامعه کنش‌گر» را که با احساس مسئولیت مدنی و اطلاع‌رسانی به‌موقع کاستی‌های مدیریت بحران را سبک‌تر می‌سازد.

تأمل در باب کارکرد رسانه‌ها و توجه به نقش‌های جدیدی که در رویارویی با بحران‌های اجتماعی یافته‌اند، می‌تواند فصلی نوین در مطالعات و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و ارتباطی بگشاید. آنچه در پی می‌آید، تجربه این دگرگونی کارکردها و نقش‌ها در حادثه پلاسکوست:

آتش‌سوزی حدود ساعت ۷:۳۰ صبح پنجشنبه ۳۰ دی‌ماه آغاز شد. ساعت وقوع حادثه و امکان دربرگیری کم مخاطبان رسانه‌های رسمی در این ساعت به گونه‌ای بود که ابتدا نقش شبکه‌های اجتماعی و فضای آنلاین برد و پس از آن شبکه خبر تلویزیون را درگیر کرد. اما با توجه به فاصله زمانی چندساعته تا شدت گرفتن آتش و ریزش ساختمان، برخی خبرگزاری‌ها و مطبوعات نیز توانستند به محل حادثه عکاس اعزام کنند.

فرصت خبری شبکه خبر که توانست ریزش ساختمان را با استفاده از وجود دوربین در صحنه به‌صورت زنده مخابره کند، به انعکاس خبر آتش‌سوزی ابعادی گسترده داد.

با ریزش ساختمان، حجم وسیعی از اخبار و تصاویر مرتبط با حادثه در شبکه‌های اجتماعی هم منتشر شد، تصاویر خبرگزاری‌های رسمی بازنشر یافت و اخبار و تصاویر شاهدان عینی در فضای شبکه‌ها چرخید.

از این‌پس شبکه‌های اجتماعی در واکنش به مراحل مختلف حادثه، فرآیندی از «خبررسانی»، «پرسش‌گری»، «نقد» و «تحلیل»

را تا «اسطوره‌سازی» و «بازخوانی تاریخی»، «فراخوانی اجتماعی» و «نظارت مسئولانه» طی کردند. به لحاظ ارتباطی می‌توان در همه‌جا نقش شبکه‌های اجتماعی را برجسته‌تر دید، این شبکه‌ها بودند که به‌دلیل سهولت دسترسی و دربرگیری تعداد کثیری از کنش‌گران حتی با ارجاع دادن به رسانه‌های جریان اصلی مانند تلویزیون، توجه و تمرکز بیشتر مردم را به سوی رسانه‌های رسمی مانند تلویزیون نیز جلب کردند. در این مرحله نخستین کارکرد شبکه‌های اجتماعی در حادثه پلاسکو درخور تأمل است. «خبررسانی» نسبت به حوادث رخ داده و برجسته‌سازی اخبار در گروه‌ها و کانال‌های مختلف تلگرامی نظیر وحید آنلاین، آخرین خبر، اتاق شیشه‌ای خبر و بسیاری از کانال‌های دیگر، موجب شد تا ظرف مدتی کوتاه، مسئله آتش‌سوزی و چرخش‌های کانونی خبری از «ساختمان» و طبقات آن به عوامل انسانی نظیر آتش‌نشانان و ذی‌نفعان ساختمان، افکارعمومی را به خود جلب کند.

در این مرحله، شبکه‌های اجتماعی با اشاره به حضور دوربین شبکه خبر در صحنه انتقاد از تأخیر در فرایند خبررسانی تلویزیون، صحت ضمنی اخبار خود را نیز به تأیید مراجع رسمی ارجاع می‌دادند. به‌عبارت دیگر نوعی هم‌کاری غیررسمی نیز میان شبکه‌های اجتماعی و تلویزیون شکل گرفته بود، به گونه‌ای که رسانه نخست، دیگری را تغذیه خبری می‌کرد اما در کار خود از آن برای تأیید رسمی نیز بهره می‌گرفت. باگسترش دامنه‌های حادثه و آشفتگی در مدیریت بحران و اقدامات مؤثر در مهار آتش‌سوزی، صحنه ریزش ساختمان به نقطه عطفی در اخبار تبدیل شد و شایعه‌ها و خبرهای متناقض و متنوع در شبکه‌های اجتماعی پررنگ شدند. البته این پدیده را باید به‌نوعی محصول ویژگی‌های شبکه‌های متکثر و جریان‌های چندصدایی مانند شبکه‌های اجتماعی دانست که در غیاب نهادهای فعال مدنی و اجتماعی بروز و ظهور بیشتر پیدا می‌کند. در این میان تمرکز نهادهای رسمی بر نقش

منفی شهروند-خبرنگاران و نقد حضور مردم در عرصه، نتوانست نقش رسانه‌های اجتماعی را کم‌رنگ سازد.

اگرچه تلویزیون به این اتفاق، مرتباً واکنش نشان می‌داد و به دنبال ایجاد نوعی مرجعیت در پوشش اخبار آن بود و تلاش برای این انحصار خبری حتی به نهادهای رسمی و انتظامی نیز کشیده شد، اما همچنان در برابر «رسانه‌های جریان اصلی»، «شبکه‌های اجتماعی» فعال بودند، هرچند با محدودیت امکان خبررسانی آن‌ها؛ نقش نخست آنان، جای خود را به نقشی دیگر سپرد. این‌جا بود که شبکه‌های اجتماعی که در ساعت‌های نخست، عمدتاً به نقش خبررسانی در حادثه می‌پرداختند، نقشی جدید یافتند که «پرسش‌گری»، «نقد» و «ایجاد شک در اطلاع‌رسانی‌های رسمی» وجوه بارز آن بود.

در این مرحله، شبکه‌های اجتماعی علاوه بر ایفای نقش «خبررسانی»، وارد فرایند «تحلیل» نیز شدند و از جریان رسمی خبر که در تلویزیون و رسانه‌های نزدیک به شبکه مدیریت شهری انعکاس می‌یافت، فاصله گرفتند. در این مرحله، تحلیل اطلاعات از گذشته این ساختمان در کنار وضعیت فعلی و وضعیت روزهای پیش از حادثه در شبکه‌های اجتماعی با تنوع و وفور منتشر شد. البته بسیاری از این اطلاعات به سرعت سر از شبکه‌های رسمی نیز درآورد و به‌عنوان منابع اطلاعاتی در اختیار تلویزیون و دیگر رسانه‌های جریان اصلی قرار گرفت.

تلاش‌های رسمی برای طرد «شهروند-خبرنگاران» و ایجاد انحصار در اطلاع‌رسانی، باعث شد تا پرسش‌هایی مختلف درباره صحت و سقم اخبار رسمی که خود هم از تشتت و ناهم‌خوانی رنج می‌برد، شکل بگیرد. در واقع شبکه‌های اجتماعی، نقش «پرسش‌گری»، «نقد» و «تشکیک» و به میدان آوردن کنش‌گران و منابع جدید خبری را برای تحلیل مسیر رویدادها و انجام مسئولیت‌های شهروندی و رسمی

عهده‌دار شدند. در این فرایند است که «اسطوره‌سازی»، «خوانش‌های تاریخی» و «نقدهای سیاسی» در شبکه‌های اجتماعی شکل گرفت و با قرار گرفتن تلویزیون و رسانه‌های وابسته به مدیریت شهر، در برابر رسانه‌های مستقل و نزدیک به دولت تشدید هم شد. تمرکز بر نقش آتش‌نشانان و بی‌پناهی آنان، سوژه‌ای است که از سویی رسانه‌های نزدیک به مدیریت شهری می‌خواهند آن را به نماد خدمت‌گزاری خود تبدیل کنند و از سوی دیگر شبکه‌های اجتماعی آنان را در شمار قهرمانان مردم برجسته می‌کنند.

از آنجایی که اعتماد به رسانه ملی در میان بخش عظیمی از مردم پایین است، خبررسانی قالب‌بندی‌شده از سوی تلویزیون، نتوانست در این مرحله از بار شایعه‌ها و اطلاعات نادرست از حادثه پلاسکو کم کند. این موضوع باعث شد که نقش «نظارتی» شبکه‌های اجتماعی، بارزتر شود و کارکرد خود را در صورت نظارت بر اخبار اعلام و تکذیب‌شده از سوی رسانه‌های رسمی نشان دهد. آنچه در این میان درخور اهمیت است، برجستگی نقش شبکه‌های اجتماعی در بسیج افکار عمومی و دعوت شهروندان به کنش‌گری و مسئولیت مدنی است. انتشار فیلم‌ها، عکس‌ها، گفته‌ها و تحلیل‌های گوناگون، به‌گونه‌ای بود که نوعی مسئولیت همگانی در قبال حوادثی از این دست، موضوعیت یافت. به عبارت دیگر، شبکه‌های اجتماعی با استفاده از توان بسیج‌کنندگی خود، کارکرد اخلاقی و نقش‌آفرینی مدنی را نیز پیدا کردند و آن را به رسانه‌های جریان اصلی نیز وارد نمودند. آنچه در شبکه‌های اجتماعی به وقوع پیوست، شکل دادن به رویکردی رقابتی در پرداختن به حادثه شد که صداوسیما را نیز مجاب به پیروی از خود کرد و تلویزیون را به فاصله گرفتن از قواعد مرسوم واداشت.

به این ترتیب جریان مقتدری از رسانه‌های اصلی مانند تلویزیون، در پی رسانه‌های اجتماعی قرار گرفتند و جریانی که در ابتدا می‌کوشید

حضور شهروند-خبرنگاران را زیر سؤال ببرد، به آن توجه کرد. از این پس، باید با تمرکز بر نقش مؤثر و کنش‌گرانه این شبکه‌ها در اطلاع‌رسانی، از نقش زینتی و تماشاکرانه آنان که «بازنمایی خود» است، کاست و جامعه و حتی شبکه‌های مدیریتی و رسمی را نسبت به اقدام سنجیده و به‌موقع حساس کرد. فاجعه پلاسکو، چنان در ذهن مردم ایران پررنگ شد که بی‌شک بعد از این در زمان بروز وقایعی از این دست شاهد رفتارهایی از جنس دیگر خواهیم بود. رفتاری که توأم با مشارکت اجتماعی باشد. از این منظر، باید نقش کنش‌گرانه شبکه‌های اجتماعی را در حساس کردن جامعه و آموزش شهروندان، بیش از نقش رسانه‌ها و حتی نهادهای رسمی دید و وجود آن‌ها را یک فرصت نو برای مواجهه با بحران‌ها قلمداد کرد. پدیده‌ای که جهان جدید آن را به‌درستی پذیرفته است.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
فصلنامه علمی و پژوهشی